

Factsheet

Scheiding tussen kerk en staat

1. Wat is de scheiding van kerk en staat?

In 1795, bij de Bataafse omwenteling, is door de Fransen een begin gemaakt met de scheiding van kerk en staat. Tot die tijd kende Nederland een 'bevoorrechte kerk' (aanvankelijk de gereformeerde en later de Nederlands-hervormde kerk). In de loop van de 19de en 20e eeuw heeft deze scheiding vorm gekregen. De scheiding van kerk en staat is niet vast gelegd in één wetsartikel, maar in verschillende (grond)wettelijke bepalingen en beginselen, waaronder het recht op gelijke behandeling (van personen en groepen) en de vrijheid van godsdienst. De scheiding van kerk en staat houdt in dat er geen institutionele zeggenschap over en weer mag zijn. De overheid mag de staat volgens eigen inzichten, zonder zeggenschap van de kerken, inrichten. De kerken zijn op hun beurt vrij van overheidsinmenging bij de vormgeving van hun organisatie en in de aanstelling van functionarissen. Ook mag de overheid zich niet met de geloofsleer bemoeien en hebben kerken geen formele positie in de publieke besluitvormingsprocedure.

2. Neutraal overheidsbeleid

In tegenstelling tot wat vaak wordt gedacht betekent het principe tussen de scheiding van kerk en staat niet dat de overheid en de publieke ruimte, zoals bij de Franse laïcité, volledig a-religieus zijn. Nederland kent bijvoorbeeld een bede na de troonrede, de tekst "God zij met ons" op de euro en het ambtsgebed in sommige gemeenteraden. Scheiding van Kerk en Staat betekent in Nederland dat er sprake moet zijn van een neutraal overheidsbeleid. Hieronder wordt een beleid verstaan dat verschillende geloof- en levensbeschouwelijke tradities in evenredigheid tegemoet komt. Hierbij wordt vaak verwezen naar artikel 6 van de grondwet: de Vrijheid van godsdienst.

Genieten van godsdienstvrijheid

Staatsrechtgeleerden verschillen van mening over de interpretatie van artikel 6. Sommigen, waaronder Hirsch Ballin vinden dat dit artikel verder strekt dan het alleen waarborgen van de godsdienstvrijheid. Zij vinden dat dit grondrecht ook een sociale component heeft, namelijk dat iedereen, ook de sociaaleconomisch zwakkere, volledig van zijn vrijheid van keuze in religie moet kunnen genieten. Dit kan volgens hen betekenen dat er op de overheid een beroep wordt gedaan om voorzieningen te treffen om de godsdienstvrijheid te garanderen.¹

In tegenstelling tot wat vaak wordt gedacht laat de scheiding van Kerk en Staat daarom in bepaalde omstandigheden nog wel het financieren van kerkelijke organisaties toe, ondanks de in 1983 ingevoerde *Wet beëindiging financiële verhouding tussen Staat en Kerk*. Zo biedt de Nederlandse overheid steun bij de bouw of reparatie van moskeeën in Uruzgan en wordt in Amsterdam de Portugese synagoge met behulp van de gemeente gerestaureerd en wordt ook een nieuwe synagoge gebouwd met overheidssteun.

¹ Shadid, W en Van Koningsveld, P., *Muslims in Nederland* (1990)

Scheiding kerk en staat in de 21^e eeuw

Discussie over de scheiding van kerk en staat is van alle tijden, maar gaat de laatste jaren vooral over de plaats van de islam in de Nederlandse samenleving. Daarbij bestaat, simpel gesteld, een spanningsveld tussen Nederlanders die moslim zijn en een grote groep Nederlanders die niet (meer) geloven. De eerste groep wil zijn godsdienst zoveel mogelijk in vrijheid kunnen beleven, de tweede groep wil zo min mogelijk beperkt worden door de religie van anderen en wil religie daarom zoveel mogelijk buiten het publieke domein houden.

De verhouding van kerk en staat wordt de laatste decennia ook beïnvloed door de globalisering, migratie en de opkomst van nieuwe media. Hierdoor kunnen religies zich tegenwoordig gemakkelijker transnationaal organiseren. Zo kan de Nederlandse overheid op grond van de scheiding van kerk en staat besluiten zich afzijdig te houden van bijvoorbeeld islamitische organisaties, maar dat betekent niet automatisch dat bijvoorbeeld landen als Turkije of Marokko zich afzijdig houden van de islamitische groeperingen in Nederland.

3. Samenwerken met moskeeorganisaties bij tegengaan radicalisering?

De scheiding tussen kerk en staat blijkt een lastige horde bij het ontwikkelen van een effectief beleid om radicalisering te voorkomen.

“Moskeeorganisaties en de vaak aan deze organisaties gelieerde stichtingen, zouden een belangrijke rol kunnen spelen bij het tegengaan van vormen van islamitische radicalisering, dus: ondersteun moskeeën in de omgang met radicaliserende jongeren en leer docenten en moskeebesturen hoe zij radicalisering kunnen herkennen en hoe ze ermee om kunnen gaan zodat jongeren zo min mogelijk afgestoten worden.”

Dat schreven onderzoekers Jean Tillie en Marieke Slotman van het Imes (Institute for Migration and Ethnic Studies) in een advies aan de gemeente Amsterdam. Toch is in diverse Nederlandse gemeenten, waaronder ook de gemeente Amsterdam, samenwerking met moskeeorganisaties een gevoelige kwestie. Hieraan ligt vaak de principiële vraag ten grondslag in hoeverre samenwerking met deze organisaties op gespannen voet staat met de scheiding tussen kerk en staat.

4. Amsterdamse notitie: inclusieve en compenserende neutraliteit

Het Amsterdamse college van B&W heeft in 2008 een notitie opgesteld over de scheiding van kerk en staat. De notitie is opgesteld naar aanleiding van de moeilijkheden die ontstonden rond de financiering van Amsterdamse Westermoskee en het project Marhaba. Bij de Westermoskee heeft de gemeente Amsterdam middels erfpacht een lening gegeven aan de Turkse stroming Milli Görüş welke de bouw zou financieren. Het project Marhaba, islamitisch debatcentrum met als doel een Europese (liberale) islam te stimuleren, werd ook door de gemeente ondersteund.²In de Amsterdamse notitie wordt een onderscheid geïntroduceerd tussen exclusieve neutraliteit, inclusieve neutraliteit en compenserende neutraliteit. Van exclusieve neutraliteit, waarbij religie niet wordt toegestaan in de publieke sfeer, is in Nederland geen sprake.

Inclusief neutrale overheidsbeleid

In Nederland domineert volgens de Amsterdamse notitie het inclusief neutrale overheidsbeleid, waarbij de overheid verschillende geloof- en levensbeschouwelijke tradities in evenredigheid tegemoet komt. Deze interpretatie van het beginsel van de scheiding van kerk en staat verzet zich niet tegen financiële banden tussen kerk en staat. Het kan voorkomen dat de overheid extra faciliteiten biedt voor specifieke activiteiten die niet gericht zijn op religie (bijvoorbeeld welzijnsactiviteiten: Leger des Heils voor daklozenopvang), zolang de overheid zich maar neutraal opstelt en opereert binnen de grenzen van het gelijkheidsbeginsel en niet één religieuze groep voortrekt.

Compenserende neutraliteit

Volgens de Amsterdamse notitie kan de overheid in Nederland ook kiezen voor een compenserende visie op neutraliteit. In dat geval kan de overheid een bepaalde religieuze groep meer ondersteunen dan een andere, bijvoorbeeld wanneer er sprake is van bijzondere omstandigheden of van een historische of structurele ongelijkheid die rechtgetrokken dient te worden.

Subsidiëring van de activiteiten van moskeekoepels en/of (migranten)kerken zijn volgens het Amsterdamse college een instrument in deze maatschappijvisie om ongelijkheid weg te nemen en iedereen, ongeacht religieuze of levensbeschouwelijke achtergrond volwaardig deel te laten nemen aan de samenleving.

Combinatie

In haar notitie geeft het Amsterdamse gemeentebestuur aan in principe te kiezen voor een inclusief neutraal overheidsbeleid, maar bij wijze van uitzondering wil de gemeente ook de mogelijkheid hebben om te kiezen voor de compenserende visie op neutraliteit. In dat geval is subsidiëring van bijvoorbeeld specifieke activiteiten van islamitische organisaties mogelijk.

² Onder druk van de publieke opinie en de discussie over de Westermoskee, kwam in de loop van de tijd het accent steeds minder te liggen op de islam als religie maar werd gesproken over "het cultuurogoed van de islam" en "de islam als beschaving en niet als religie" (aldus Marhaba-voorzitter Allas)